

Atıf / Citation

KESİN, T. N. (2022). "Toprak, Funda (2021). Tasavvufi ve Edebi Yönleriyle Alî Şîr Nevâyî. Ankara: Akçağ Yayınları, 396 s. ISBN: 9786053426912", *Gazi Türkiyat*, 30: 277-281.

Geliş / Submitted 03.06.2022

Kabul / Accepted 23.06.2022

DOI 10.34189/gtd.30.015

TASAVVUFÎ VE EDEBÎ YÖNLERİYLE ALÎ ŞÎR NEVÂYÎ

Toprak, Funda (2021). Tasavvufî ve Edebi Yönleriyle Alî Şîr Nevâyî. Ankara: Akçağ Yayınları, 396 s. ISBN: 9786053426912

Tuğçe Nur KESİN*

Anadolu'ya doğru gerçekleşen göçlerle birlikte Doğu ve Batı kolunda gelişen Türk dili önemli şair ve yazarlar ile gelişimine devam etmiştir. Çağatay Türkçesi; Türkistan coğrafyasında XV. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Timurlular Devleti, Şibanîler Devleti, Buhara, Hokand ve Hive Hanlıkları ile Babür İmparatorluğu'nun dili olarak kullanılmıştır. Dönemin önde gelen ismi Alî Şîr Nevâyî olmuştur. O, alanında pek çok ilke imza atmış, sanatıyla Anadolu'ya kadar uzanmış ve takip edilmiş; eserlerinin anlaşılması için çok sayıda Çağatayca sözlüğün yazılmasına vesile olmuştur. Nevâyî çalışmaları Osmanlı döneminde, şairin de sağ olduğu dönemde başlamıştır. Ahmed Paşa'nın onun şiirlerine nazire yazdığı bilinmektedir. Türkiye'de yer alan birçok kütüphanede Nevâyî'nin külliyatları bulunmakta, eserlerinin istinsah edildiği görülmektedir. On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı siyasetinin bir sonucu olarak Doğu Türklüğü yeniden hatırlanmış, Nevâyî'nin eserleri Anadolu'da basılmıştır. Ahmet Vefik Paşa tarafından 1872 yılında yayımlanan *Mahbûbu'l-Kulûb* bunun bir örneğidir.

Alî Şîr Nevâyî'nin eserleri dil ve edebiyat alanında hazırlanan tez, makale ve bildirilere konu olmuş; mevcut çalışmalar ağırlıklı olarak çeviri yazı ve dil inceleme yöntemiyle ele alınmıştır. Türkiye Türkçesine aktarılan eseri yok denecek kadar azdır.

* Arş. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Danışmendiler Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Tokat/TÜRKİYE. tugce339@gmail.com. <https://orcid.org/0000-0002-6461-9318>

Prof. Dr. Funda Toprak'ın¹ Akçağ Yayınları arasında 2021 yılında basılan *Tasavvufî ve Edebî Yönleriyle Alî Şîr Nevâyî* başlıklı çalışması, şairin edebî ve tasavvufî yönleriyle sanatını anlamamıza yardımcı olmak için kaleme alınmıştır. Eser, Alî Şîr Nevâyî'nin divanlarından, mesnevilerinden, dinî eserlerinden beyitler ve rubailerin incelenerek Türkiye Türkçesine aktarılması ile oluşturulmuştur. Bu yönüyle okurlara/araştırmacılara, Nevâyî'nin şiirlerini Türkiye Türkçesi ile okuma imkânı sunmaktadır. Bunun yanında şairin, ayet ve hadislerden yaptığı iktibas ve telmihler de çalışmada tespit edilmiştir.

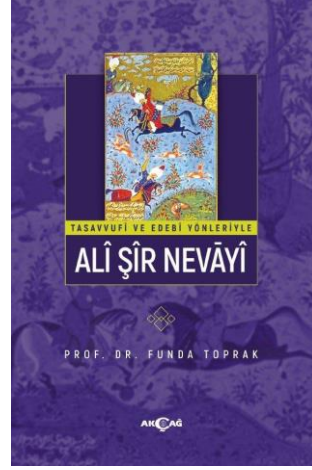
Kitabın arka kapağında yer alan ifadeler kitabın yazılış amacını şöyle açıklamaktadır:

Klasik Türk şiirinin en büyük temsilcilerinden Alî Şîr Nevâyî (1441-1501) Türk edebiyatında ilklerin temsilcisidir. Edebiyatımızda ilk tezkire yazarı, ilk hamse sahibi şairdir, ilk edebî mektup örneğini de veren yine o'dur. Türkçenin ses bayrağını Farsça karşısında yükseltip Farsa yazmaya özenen gençlere Türkçenin güzelliklerini bilimsel kanıtlarla ortaya koyarak Muhakemetü'l Lugateyn (İki Dilin Karşılaştırması) adlı eseri kaleme alan da yine Nevâyî'dir. Onun şiirden, resim ve hat sanatına, tarihten, dinî eserlere kadar çok çeşitli alanlarda kaleme aldığı otuza yakın eseri aynı zamanda çok yönlü bir sanatçı ve düşünür olmasının göstergesidir. Bu çalışma Alî Şîr Nevâyî'nin tasavvufî bir bakışla yazdığı şiirlerini ve şiirlerinde görülen bazı edebî özellikleri incelemek; en önemlisi de Timurlular devri Türkçesiyle yazdığı şiirlerini Türkiye Türkçesine aktararak genç kuşaklara ve alana ilgi duyanlara tanıtmak amacıyla kaleme alınmıştır. Onun şiirlerindeki hikmetli beyitleri, insana dair edindiği tecrübeleri ve Allah aşkıyla dolu yüreğinin sesini günümüze taşımak ona olan borcumuzu ödeme yetmese de denizde bir damla vazifesi görecektir.

Toprak'ın *Tasavvufî ve Edebî Yönleriyle Alî Şîr Nevâyî* adlı eseri; *Söz Başı, Yöntem İçin Birkaç Söz*, 13 Ana Başlık, *Eser Kısaltmaları ve Kaynaklar* bölümünden oluşmaktadır.

Kitapta yer alan örnekler Alî Şîr Nevâyî'nin *İlk Divân*, *Gara'ibü's-Sıgar*, *Nevâdirü'ş-Şebâb*, *Bedâyi'u'l-Vasat*, *Fevâ'idü'l Kiber* divanlarından; *Ferhâd ü Şîrîn*, *Hayretü'l-Ebrar*, *Sedd-i İskenderî*, *Leylî vü Mecnûn* hamselerinden; *Nazmü'l Cevahir*, *Çihil Hadis*, *Lisânü't Tayr*, *Mahbûbu'l Kulûb*, *Sirâcü'l-Müslimîn* dinî-ahlaki eserlerinden seçilmiştir.

Birinci bölüme *Alî Şîr Nevâyî'de Hikmet* başlığını veren yazar, hikmet kavramının açıklamasını yaptıktan sonra Türk Edebiyatındaki hikmet geleneğine kısaca değinmiştir. Nevâyî'nin şiirlerinde hikmetin yerini örnek şiirler ile açıkladıktan sonra

¹ 1994 yılında Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü lisans, 1997'de Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü yüksek lisans ve 2002 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Dili alanında doktora eğitimini tamamlamıştır.

Olumlu ve Olumsuz Yönleriyle İnsan başlığı altında kâmil insanı anlatmak için şairin kullandığı kavramlardan hareketle alt başlıklar içerisinde şunlara yer vermiştir: *Tevekkül, Sabır ve Şükür, Alçak Gönüllülük-Kibir, Tövbe ve Pişmanlık, Cömertlik ve Cimrilik, Tokgözlülük-Açgözlülük, Edep-Doğruluk, Gafllet, İlim-Cehalet, Düşmanlık-Dostluk, Adalet-Zulüm, İki Yüzlülük, Merhamet, Vefâ ve Vefâsızlık, Kıskançlık, Sır Tutmak, Kazâ ve Kadere İman.*

İkinci bölümde, *Ali Şîr Nevâyî'de İlâhî Aşk* başlığı içerisinde cismanî aşktan farklı olarak ilahî aşk ele alınarak ayet ve hadisler ile açıklanmasının ardından Nevâyî'nin şiirlerinden örnekler verilmiştir. Bölüm, dört alt başlıkta incelenmiştir: *Aşkı Anlatan Benzetmeler, Aşka Şükür Kaoramu, Aşk Yazılmış Takdirdir/Aşk Ayettir, Nevâyî'de Maşûk Olarak Allah.*

Üçüncü bölümde, *Nevâyî'de Cennet-Cehennem Düşüncesi* başlığı içerisinde kadim inançlarda ve İslamiyet'teki cennet-cehennem inancı üzerinde durulmuştur. Bölüm, Nevâyî'nin şiirleri özelinde üç alt başlıkta incelenmiştir: *Cennet-Cehennem Karşılaştırması, Cennet İstenmeyen Mekandır, Ali Şîr Nevâyî'de Cehennem.*

Dördüncü bölümde, *Nevâyî'de Tecellî Fikri ve Nakşibendilik* başlığı içerisinde bir tasavvuf terimi olarak tecellînin tanımı yapılmış, terimin hangi sufiler tarafından ne anlamda kullanıldığına açıklık getirilmiştir. Nevâyî'nin tecellî kavramını "ayna" metaforu üzerinden ele aldığını söyleyen yazar, dördüncü bölümü iki alt başlıkta incelenmiştir: *Nevâyî'de Ayna Metaforu, Nakşibendilik ve Nevâyî.*

Beşinci bölümde, *Nevâyî'de Benlik ve Nefs Düşüncesi* başlığı içerisinde benlik ve nefsin tasavvuftaki karşılıkları verildikten sonra bu iki konunun Nevâyî'nin şiirlerinde sembolik şekilde işlendiği üzerinde durulur. Bölüm iki alt başlıkta incelenmiştir: *Nevâyî'de Benlik Metaforları, Benliği Yok Etme Yolları.*

Altıncı bölümde, *Nevâyî'de Dünya ve Zaman Anlayışı* başlığı içerisinde sûfilerin dünyaya bakış açılarının genel durumu verilerek Nevâyî'nin de sûfiler ile benzer görüşlere eserlerinde yer verdiği üzerinde durulmuştur. Altıncı bölüm on iki alt başlıkta incelenmiştir: *Dünya Bir Kadındır, Dünya Bir Tekke/Konaklama Yeridir, Dünya Zindandır, Dünya Zehirli Bir Sudur, Dünya Su Üzerine Kurulmuş Bir Konaktır, Dünya Harap Bir Binadır, Dünya Hokkabazdır, Dünya Vefasızdır, Dünya Bağ ve Bostandır, Dünya Huysuz Bir Attır, Dünya Bir Düştür, Dünya Sıkıntı Yeridir.*

Yedinci bölümde, *Nevâyî'de Zaman Anlayışı* başlığı içerisinde ilk çağlardan günümüze filozof ve sûfiler gibi düşünce derinliğine sahip kişilerin zaman mefhumuna yaklaşımları değerlendirilerek bölüm iki alt başlıkta incelenmiştir: *Zaman ve Ömür Karşılaştırması, İnsan Ömrünün Dönemleri ve Ölüm.*

Sekizinci bölümde, *Nevâyî'de Fenâ-Bekâ ve Fakr Kavramları* başlığı içerisinde fenâ ve bekânın tasavvufî düşüncedeki yerinin yanında kelimelerin sözlük anlamları üzerinde durulmuş ve bölüm on beş alt başlıkta incelenmiştir: *Fenâ Kadehtir, Fenâ Çöldür, Fenâ*

Bir Vadidir, Fenâ Topraktır, Fenâ Yoldur, Fenâ Denizdir, Fenâ Bahçedir, Fenâ Seldir, Fenâ Manastırdır, Fenâ Ders Yeridir, Fenâ ve Fakr Giysidir, Fenâ Bâzârdır, Fenâ Kılıçtır/Oraktır, Fenâ Dağdır, Fenâ ve Bekâ Mülktür.

Dokuzuncu bölümde, *Fakr Kavramı* başlığı içerisinde kavramın tanımı ve suflerin fakra yaklaşımı üzerinde durulmuştur. Nevâyî'nin şiirlerinde fakr kavramından övgüyle bahsettiği ve kimlerin fakr anlayışından etkilendiği ifade edilmektedir.

Onuncu bölümde, *Nevâyî'de Zâhid Tipi* başlığı altında zühd ve zâhid kavramlarının anlamları verilmiş, tasavvufun gelişme dönemlerinin başlangıcı olarak zühdün üzerinde durulmuştur. Klasik Türk şiirindeki zâhid tipi ile Nevâyî'nin eserlerindeki zâhid tipinin nasıl olduğu örneklerle açıklanmıştır. Bölümün devamında; *Zâhit Cennet Arzusundadır, Zâhit Aştan Anlamaz/Cahildir, Zâhit Ayıplayan, Kusur Bulandır, Zâhit İki Yüzlüdür, Yalancıdır* adında dört alt başlık bulunmaktadır.

On birinci bölümde, *Alî Şîr Nevâyî'de Antik Yunan Filozofları* başlığı altında onun divanlarında, Sedd-i İskenderî ve Ferhâd ü Şîrîn mesnevilerindeki Antik Yunan filozoflarının incelemesi yapılmış; Nevâyî'nin felsefî bilgisi üç alt başlıkta incelenmiştir: *Aristoteles ve İskender, Sokrat ve İskender, Hipokrat (Bokrat).*

On ikinci bölümde, *Alî Şîr Nevâyî'de Mürâca'a Beyitler* başlığı içerisinde divan şiirinde mürâcanın "soru-cevaplı ya da karşılıklı konuşma biçiminde yazılmış şiirler" olduğu, halk şiirinde ise "dedim-dedi"li şiirler olduğu bilgisi verilmiştir. Bu şiirlerin en eski edebî hazinelerimizden beri bir kültür olarak devam ettiğini belirten Toprak, mürâca'a beyitleri beş alt başlıkta incelemiştir: *Soru-Cevap Anlamında Mürâca'a Beyitler, Hesap Sorma Anlamında Mürâca'a Beyitler, Alay Anlamında Mürâca'a Beyitler, Di- ve Ayt-Fülleriyle Kurulmuş Örnekler, Üçüncü Şahısların Diyalogları.*

On üçüncü ve son bölüm olan *Nevâyî'de Benzetme ve Metaforlarla Hayvanlar* başlığı altında at, andelîb/bülbül, 'ankebût, balık, bürgüt gibi otuz yedi hayvan türü alt başlıklar ile şiirlerden örneklerle incelenmiştir. Bölümün devamında *Pekiştirmeli Hayvan Metaforları, Zıt Anlatımda Hayvanlar ve Mitoloji Kaynaklı Hayvanlar* olmak üzere üç alt başlığa daha yer verilmiştir.

Mevcut çalışmalarda, Nevâyî'nin eserlerinin çoğunlukla çeviri yazı ve dil özellikleri açısından incelendiği göz önüne alındığında, Toprak'ın alana sunduğu katkı önemlidir. Edebiyat ve tasavvufa ilgisi olanlar için Nevâyî özelinde titiz bir çalışmanın ürünü olarak değerlendirebileceğimiz eser, hem tasavvufî hem de edebî yönleriyle Nevâyî'yi konu alarak Türkiye Türkçesine aktarımı yapılan beyitler ile Nevâyî'nin şiir dilini anlamamıza yardımcı olmakta ve alandaki bir eksikliğe de dikkat çekmektedir. Nevâyî çalışmaları akademik olmanın yanında onu merak eden tüm okurlara yönelik bir tavır da sergilediği sürece daha çok kişiye ulaşacaktır.

Eserde yer alan ana başlıklardan altıncı bölümde yer alan *Nevâyî'de Dünya ve Zaman Anlayışı* içinde olması gereken *Nevâyî'de Zaman Anlayışı* başlığı yeni bir üst

başlık olarak açılmıştır. Yine sekizinci bölümde *Nevâyî’de Fenâ-Bekâ ve Fakr Kavramlarıyla* birlikte ele alınması gereken *Fakr Kavramı* bağımsız üst başlık olarak ele alınmıştır. Bu iki bölümün üst başlık yerine kendilerinden önceki bölüme birer alt başlık olarak eklenmesinin bütünlük açısından daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Kitabın yazımında 1870-2020 yıllarını kapsayan 177 kaynağa yer verilmiştir. Mevcut metin içi atıflarla konuya ilgisi olan araştırmacılar için seçkin bir kaynakça ortaya konmuştur. Türk edebiyatının önde gelen isimlerinden Ali Şîr Nevâyî’nin sanatını anlamaya yönelik yapılan çalışmaların artmasını diliyor, eserin yazarı Prof. Dr. Funda Toprak’a teşekkür ediyoruz.